

Co není, může být. Příslloví ve výuce češtiny jako cílového jazyka¹

What is not, can be. Proverbs in Teaching Czech as a Target Language

KATEŘINA ŠICHOVÁ

Centrum českých studií Bohemicum Univerzity Regensburg

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-1691-5024>

E-mail: katerina.sichova@ur.de

MARTIN ŠEMELÍK

Ústav pro jazyk český Akademie věd ČR

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-5813-4541>

E-mail: semelik@ujc.cas.cz

Abstract: Proverbs — linguistic units that reflect the values and customs of a given society — occur in various functions across both older and contemporary texts. At the same time, many of these propositional phrasemes belong to the group of

¹ Část textu, na níž pracoval Martin Šemelík, vznikla s podporou dlouhodobého koncepčního rozvoje Ústavu pro jazyk český AV ČR, v. v. i., RVO: 68378092. Za cenné připomínky k dřívější verzi textu děkujeme Mgr. Věře Hejhalové, Ph.D. (FF UK Praha).

phraseological internationalisms that are widespread across numerous languages. Their integration into target language instruction therefore contributes not only to the development of linguistic competence in that language but also to a deeper understanding of general linguistic and cultural frameworks. The primary aim of this study is to outline the current state of research in paremiology and paremioididactics within the context of Czech as a target language and, drawing on both existing scholarly literature and the authors' teaching experience, to propose a general typology of paremiological exercises and tasks. This typology is further illustrated by specific examples of exercises and activities based on selected Czech proverbs.

Abstrakt: Příslloví – jazykové jednotky odrážející hodnoty a zvyky dané společností – se v různých funkcích vyskytují jak ve starších, tak i v nových textech. Zároveň patří mnoho z těchto propozičních frazémů k frazeologickým internacionálistům, rozšířeným v mnoha jazycích. Jejich začlenění do výuky cílového jazyka tak přispívá nejen k rozvoji dovedností v tom kterém jazyce, ale podporuje také hlubší porozumění obecným jazykovým a kulturním rámcům. Hlavním cílem této studie je poukázat na stav bádání k paremiologii a paremioididaktice v kontextu češtiny jako cílového jazyka a na pozadí odborné literatury i vlastních zkušeností autorů z výuky vytvořit obecnou typologii paremiologických cvičení a úloh, jež je ilustrována konkrétními návrhy cvičení a úloh pro jednotlivá česká přísloví.

Keywords: Czech language, target language, didactics, exercise, vocabulary, proverbs, phraseology, paremiology

Klíčová slova: čeština, cílový jazyk, didaktika, cvičení, slovní zásoba, přísloví, frazeologie, paremiologie

1. Úvodem

Pro češtinu existuje komplexní a teoreticky fundovaný popis frazeologické slovní zásoby (srov. Čermák, 2007), k němuž se přidávají aktuální témata jako korpusové zpracování frazeologie (Kopřivová a Skoumalová et al., 2025), frazeologické neologismy (Lišková, 2024) nebo frazeologie a mémy (Janovec, 2024). Vedle toho je k dispozici světově unikátní frazeologický slovník (Čermák et al., 2016, dále jen SČFI), vypracovaný za použití exaktní frazeografické teorie. Nechybí ani impulsy z frazeodidaktiky v podobě četných cvičení i výkladů v učebnicích českého jazyka a literatury, resp. v metodických příručkách (Čechová, 1986).

Disciplínou stále okrajovou je ale frazeodidaktika češtiny pro nerodilé a bilingvní mluvčí. Zatímco vyučující i studenti některých jiných jazyků mohou profitovat z obsáhlé didaktické literatury i praktických pomůcek pro výuku (např. pro němčinu jako cizí jazyk srov. Ettinger, 2007; Chrissou, 2012; Linguistik Online 47; Lüger, 1997 a 2004; Mückel, 2023 aj.), frazeodidaktické studie a především frazeologické výukové materiály pro češtinu jako cílový jazyk (dále jen ČCJ²) jsou stále spíše ojedinělé (Blumenthalová, 2014; Hasil, 2011 a 2025; Šemelík a Šichová, 2017).

Předkládanou studií tuto mezeru pochopitelně nemůžeme zaplnit. Rádi bychom však alespoň částečně přispěli k jejímu zacelení, přičemž předmět našeho zájmu omezíme na přísloví, tj. paremiologii a paremioididaktiku. Článek je věnován praktickým didaktickým otázkám v kontextu ČCJ, zacíleným na dospělé mluvčí (dále jen *student*). Navazujeme jím na dva starší články (Šichová a Šemelík, 2016 a 2017), které se zabývají zpracováním přísloví ve vybraných slovnících současné češtiny a v učebnici češtiny pro německojazyčné mluvčí *Tschechisch kommunikativ* a které přináší návrhy konkrétních aktivit pro práci s příslovími, obsaženými v této učebnici. Text sleduje dva cíle: (a) na pozadí obecněji založených úvah o postavení přísloví ve výuce češtiny jako cílového jazyka předložit typologii paremiologických cvičení a úloh a (b) ilustrovat ji návrhy konkrétních aktivit, a to se zohledněním odborné literatury i zkušeností z vlastní pedagogické praxe.

2. Prísloví a jejich výuka

Premie³ jsou jako frazeologické jednotky a jazyková univerzálie po staletí v různých zemích předmětem zájmu mnoha vědních disciplín, mezi nimi i etnografie, lexikografie či lingvistiky. Protože ale ne-

² Pojem *čeština jako cílový jazyk* zastřešuje češtinu jako jazyk cizí, druhý a zděděný.

³ Prísloví jsou co do struktury propoziční frazémy a spojují v sobě několik funkcí (srov. Čermák, 2007, s. 446nn.); k jejich charakteristickým rysům patří např. anony-

patří mezi nejfrekventovanější lexikální jednotky a pro některé mluvčí mají nádech jakési zastaralosti, mohou se jevit jako marginálie a z hlediska výuky cizích jazyků mívají status něčeho zbytečného. Nadto „soudy vyjádřené v příslovích“ často „neodpovídají ani věku studentů cizího jazyka, ani jejich osobním životním zkušenostem, ani nejsou vhodné pro vyjádření jejich jazykových potřeb“ (Ettinger, 2013, s. 24; překlad – K.Š. a M.Š.).⁴

Výzkumy v různých jazycích však naznačují, že v průběhu doby přísloví prošla „výraznou proměnou svých funkcí“ (Burger, 2003, s. 127) a jsou vitálnější a pro komunikaci důležitější, než by se mohlo zdát (McArthur, 2005, s. 474n.). Prísloví jsou dodnes nedílnou součástí mentálního lexikonu rodilých mluvčích a vyskytují se, v invariantní, variantní či modifikované formě, v četných mluvených i psaných textech. O jejich potenciálu svědčí jejich hojně užití jako kreativního jazykového prostředku v uměleckých, politických a reklamních textech, obliba tzv. antiprísloví, vznik paremií nových, nebo paremiologické výpůjčky.⁵

Obecně lze nadto uvést několik dalších argumentů, proč (se) učit přísloví. Tyto jednotky tradují ve svém významu kulturně specifické poznání a ve své formě zachycují určité rytmy, syntaktické vzorce⁶ a slovní zásobu jazyka. Alespoň pasivní znalost určitého počtu pare-

mita (autor je obvykle neznámý), relativní situační autonomie či schopnost vyjadřovat životní pravidlo nebo moudrost ve stručné, krátké formě (Röhrich a Mieder, 1977, s. 3). Obsáhlý přehled paremiologických prací lze nalézt v bibliografii od Miedera (2009); pro češtinu srov. Schindler (1993), Bittnerová a Schindler (2003), Čermák (2019); tam i další teoretické aspekty k příslovím.

⁴ Podle našich zkušeností toto platí především pro mladší studenty. Starší studenti zpravidla mívají výraznější zájem také o kulturní otázky cizího jazyka, který se učí, včetně otázek týkajících frazémů.

⁵ Souhrnně zde lze odkázat na příspěvky časopisu *Proverbium*. Aktuálně k antipríslovím v několika jazycích srov. Litovkina et al. (2023), k příslovím v reklamě na příkladech češtiny a němčiny viz Šichová (2015, 2024a).

⁶ Viz základních deset typů struktur propozičních frazémů u Čermáka (2007, s. 53n.).

mií tak nejen rozšiřuje lexikální a idiomatičtější kompetenci a povědomí o cílové společnosti a její kultuře, čímž může napomáhat mj. k rozpoznání metaforičnosti v cizím jazyce (Fiedler, 2014, s. 176), ale přispívá též k lepšímu osvojení některých struktur jazyka, k „hlubšímu porozumění jazyku“ (Ettinger, 2013, s. 24). Pokud jsou podávána s mírou, vhodnou formou a třeba i v kontextu jiných jazyků, přísloví studenty baví, a práce s příslovími pak může představovat motivační prvek. V neposlední řadě lze zohlednit autoritu *Společného evropského referenčního rámce* (dále jen SERR), který přísloví výslovně uvádí jako součást lexikální (kap. 5.2.11), resp. sociolingvistické kompetence (kap. 5.2.2.3), byť se zde o zvládnutí idiomatiky obecně hovoří až od úrovně C.

Na tomto místě je třeba zdůraznit, že v případě ČCJ se k těmto obecným argumentům přidává ještě další, velmi významný důvod. Tím je silná pozice frazeologie v českém vzdělávacím systému⁷ a kontinuální přítomnost (snad až společenská obliba) přísloví a dalších frazémů⁸ v české společnosti (včetně velkého množství nejrůzněji zaměřených dětských knížek k frazeologickým jednotkám, srov. např. Kukul, 2005) a ve veřejném prostoru (viz různé ankety, kvízy apod.; viz <https://1url.cz/lJTyf> aj.).

⁷ Srov. různé kurikulární dokumenty, metodiky, učebnice (Šichová, 2025) aj. Zvláštní zmínku zasluží testování znalostí frazémů v českých přijímacích a maturitních zkouškách. Frazeologie, resp. přísloví v nich jsou častým předmětem zpětné vazby od veřejnosti směrem k tvůrcům testových otázek (např.: <https://1url.cz/XJTyg>, <https://1url.cz/CJTy0>, <https://1url.cz/FJTyX>).

⁸ Větnou strukturou i určitými funkcemi mají k příslovím blízko i některé reklamní slogany (Šichová, 2015 a 2024), citáty a především tzv. *hlášky*, tj. (mluvené) výroky určitých postav, ať již z (primárně českých, ale i zahraničních) filmů, seriálů, nebo z jiných pořadů a mediálních výstupů, které se užívají jako komentář v určité životní situaci připomínající situaci, v níž byly použity ve filmu, seriálu apod. Jak lze vyvozovat z prvních výzkumů (Hasil, 2021; Kopřivová a Chen, 2023; Holanová, 2024) i z pozorování mezi mluvčími, hlášky jsou oblíbené také u mladé generace a svou cestu našly i do slovníku (Šemelík, 2024). Proto by si tyto a další propoziční, popř. polypropoziční frazémy zasloužily ve výuce ČCJ podobnou pozornost jako přísloví.

Přísloví s ohledem na výše uvedené tedy nejsou pro studenty ČCJ zcela irelevantní. Neklade se proto ani tak otázka zda, jako spíše koho, co, kdy, a hlavně jak vyučovat. Krátce se u těchto bodů zastavíme.

Většina dospělých studentů fenomén *přísloví* zná ze své mateřštiny, takže má již jisté povědomí o jeho charakteristických znacích a funkcích a ovládá určité množství paremií ve svém jazyce.⁹ Češtinu jako cizí jazyk si lidé nadto osvojují zpravidla v době, kdy již ovládají další cizí jazyky včetně jejich frazeologie. Protože mnoho přísloví patří k biblismům, resp. tzv. *widespread proverbs* (obecně viz Piirainen, 2012), je pravděpodobné, že některým mohou studenti porozumět i bez cílené výuky. Na všechny tyto facetu paremiologické kompetence může učitel navazovat. Kvalitativně i kvantitativně se samozřejmě práce s příslovími bude lišit u studentů s filologickým zaměřením a studentů z řad běžných uživatelů jazyka v integračních kurzech apod.

Výběr vhodných jednotek pro výuku, ale i pro testování patří k nejpálčivějším otázkám. Učitelé, autoři učebnic a výukových materiálů i testeři stojí před nelehkým rozhodováním a leckdy sahají k řešení, která jsou z odborného hlediska přinejmenším sporná. Nelze stavět pouze na introspekci nebo individuálních dojmech o známosti frazeologických jednotek mezi mluvčími, jak tomu ale v praxi – podle našich pozorování a rozhovorů s relevantními aktéry – často je. Pomůckou by pro výuku češtiny mohly být výsledky výzkumů, které zohledňují frekvenci v (psaném) úzu a dotazníky mezi mluvčími (aktuální paremiologické optimum (psané) češtiny viz Kopřivová a Šichová, 2023; dále Čermák, 2014; Schindler, 1996).

V principu lze při výběru přísloví pro výuku vycházet ze dvou, resp. tří situací. První možností je výuka paremiologie v souladu se zvolenou učebnicí. Tato možnost je ale spíše hypotetická, neboť v běžných učebnicích češtiny jako druhého a/nebo cizího jazyka se

⁹ Například výsledky výzkumu Erly Hallsteinsdóttir (2001) ukázaly silný vliv frazeologické kompetence v mateřském jazyce na porozumění idiomatičtějších struktur v němčině jako cizím jazyce. I na základě další literatury a vlastních pozorování se domníváme, že tento vliv lze predikovat též pro kompetenci paremiologickou.

příslloví až na výjimky téměř nevyskytují, resp. pokud ano, jsou primárně začleňována do slovní zásoby a dále se s nimi cíleně nepracuje (viz Šichová a Šemelík, 2016). Ve druhém případě se učitel/autor učebního materiálu rozhodne pro určitý vzorek paremií, které chce studentům zprostředkovat; dané jednotky pak začlení do výuky tam, kam se hodí svým obsahem nebo svou formou či funkcí.¹⁰ Třetí možností je vytipování vhodných jednotek pro daná témata lekce.¹¹ V takovém případě se nabízí konzultace výše zmíněných zdrojů, ale i Českého národního korpusu, kde lze jednotky řadit podle frekvence a ověřit tak, zda se přísloví vyskytuje v úzu, jak často a v jakých kontextech, a odkud lze rovněž čerpat autentické texty k použití nebo úpravě pro výuku. Roli při výběru by měl hrát i stupeň ekvivalence daného českého přísloví s odpovídající jednotkou v mateřském jazyce studentů, resp. jeho rozšířenost v jiných jazycích.

Otázku vhodného načasování práce s příslovími lze zodpovědět pouze s ohledem na konkrétní kontext a cíle dané výuky. V počátcích výuky je vzhledem k nedostatečné kompetenci studentů v cílovém jazyce jen stěží možné s příslovími smysluplně pracovat, důraz by se měl klást na jiné typy frazeologických jednotek. V této fázi pokročilosti je přísloví jen jednou jednotkou mezi mnoha dalšími lexikálními

¹⁰ Pokud tedy například vyjdeme ze seznamu 28 přísloví, které tvoří jádro paremiologické slovní zásoby (především psané) češtiny (Kopřivová a Šichová, 2023, s. 96n.), můžeme zahrnout přísloví *Šaty dělají člověka*. do lekce s tématem oblečení/móda/životní styl, nebo přísloví *Všude dobře, doma nejlip*. kupříkladu do lekce s tématem cestování. Protože přísloví v textech často fungují jako určité shrnutí, uvození do tématu nebo argument, lze je v těchto výskytech na vyšších úrovních předložit např. i při trénování psaní. Syntaktický vzorec *kdo + V, (ten +) V* pak můžeme na paremiích *Kdo nic nedělá, nic nezkaží.*, *Kdo hledá, najde.*, *Kdo dřív přijde, ten dřív mele*. ukázat v rámci výkladu gramatiky při prezentaci vedlejších vět podmětných vyjadřujících určité zobecnění.

¹¹ Například při probírání modálních sloves lze pracovat s příslovím *Kdo umí, umí*. (patřícím do Čermáková minima, viz ZSČP, s. 131), při tématu životní styl, sport, zdraví s příslovím *Ve zdravém těle zdravý duch* (ZSČP, s. 133), nebo při analýze odpovědí, komentářů, výmluv apod. se syntagmaty *Zítřejí je taky den.*, *I mistr tesař se utne.*, *Lepší pozdě než nikdy*. apod.

položkami, kterou je třeba se naučit takříkajíc izolovaně, mechanicky. To sice s ohledem na novější postuláty výuky slovní zásoby (Kühn, 2010; Handwerker, 2010; Tschirner, 2010) není optimální, ale přesto lze takový postup – za předpokladu, že daná přísloví budou v pozdější výuce ještě tematizována a že se jedná jen o několik málo jednotek – akceptovat. V rámci tohoto postupu¹² se studenti zaměřují pouze na formu a význam příslušného přísloví, přičemž ten je téměř výhradně zprostředkovan systémovým ekvivalentem v mateřském/společném jazyce.¹³ V této fázi spíše při vhodné příležitosti upozorníme na paremie jako jazykový jev svého druhu, abychom studenty (kteří již určitou část paremiologické kompetence vykazují) senzibilizovali na tento typ jednotek, nebo s jejich pomocí můžeme procvičovat např. výslovnost a rytmus. Ti, které problematika zajímá, na to mohou dále (i individuálně) navázat, ostatní se s příslovími seznámí na vyšších úrovních. Po této „latentní“ fázi (jak dlouho přesně by měla trvat, určí učitel individuálně v závislosti na složení skupiny, jejích cílech a možnostech apod.) mohou být přísloví čas od času organicky včleňována do výuky, optimálně v různých kontextech a cvičeních, aby mohlo dojít k jejich upevnění, s tím, že i zde je dobré postupovat od kratších a/nebo jednodušších jednotek a s vysokou mírou ekvivalence v jiných jazycích k příslovím formálně a/nebo sémanticky a pragmaticky komplexnějším. Ve výukové praxi lze pozorovat tzv. frazeologické lekce,

¹² Jedná se o učební strategii zaměřenou na automatizaci složitějšího jazykového jevu. Její podstata spočívá v tom, že na dané úrovni pokročilosti jsou uchopeny pouze některé aspekty tohoto jevu. Studenti příslušné jazykové prostředky používají pouze reproduktivně a v menších, přesně vymezených kontextech. Teprve později je tento jev podroben podrobnější vědomé analýze. K pozitivním efektům patří skutečnost, že slovní zásoba a jazykové struktury jsou pak osvojovány rychleji a že jejich automatizace je efektivnější (srov. Karbe a Piepho, 2000, s. 161). Dále srov. také studii Konecny a Konzett (2013), v níž je v souvislosti s osvojováním slovní zásoby zmiňováno tzv. „syntagmatické učení slovní zásoby“ (Konecny a Konzett, 2013, s. 262).

¹³ V prvních lekcích by se proto měla probírat hlavně přísloví, která mají vysokou míru ekvivalence v mateřském jazyce studentů (v případě jazykově homogenních skupin), resp. v dalších jazycích.

tj. vyučovací jednotky, v nichž se pracuje speciálně s příslovími a/nebo jinými frazémy. Frazeodidaktická literatura tento typ práce s frazémami spíše nedoporučuje, přesto nepovažujeme za vyložení problematické, když je do výuky jazyka příležitostně začleněn čistě frazeologický učební celek, pokud není koncipován jako jednorázová izolovaná prezentace jednotlivých a dosud neznámých frazémů. Přechod k takové vyučovací jednotce by měl být pokud možno plynulý; studenti by explicitní práci s frazeologií měli vnímat jako přirozené pokračování předchozích aktivit. Zdůrazněme, že efektivní osvojení těchto lexikálních jednotek vyžaduje systematické opakování v delším časovém horizontu.

Jazyková produkce hraje roli tehdy, kdy je cílem výuky kompetence blízká kompetenci rodilého mluvčího, resp. v malé míře na vyšších úrovních ovládnutí jazyka (cca od úrovně B); v opačném případě lze snahu o aktivní využívání přísloví ve standardní jazykové výuce odůvodnit jen s obtížemi (viz Ettinger, 2013, s. 24) a v raných fázích výuky cílového jazyka mohou být dokonce kontraproduktivní. Z hlediska recepce jazyka jsou přísloví ovšem relevantní i pro nižší stupně, už jen proto, že při vhodném výběru typů textů a jejich adekvátní didaktizaci mohou přinést do výuky nejen přidanou hodnotu v podobě rozvíjení jazykového citu a senzibility pro stavební jednotky textů a jejich funkce (příslaví fungují např. jako shrnutí, nadpisy, členící prvek apod.), ale také pocit úspěchu při práci s frazeologickými jednotkami, které platívají za příslovečnou třešinku na dortu. Příslaví do výuky vnášejí též určitou lehkost a kreativitu (např. umělecké texty, reklama, mémy, viz výše).

Zásadní otázkou je konečně, jak přísloví ve výuce uchopit, aby u studentů došlo k efektivnímu osvojení a dlouhodobému uchování této části slovní zásoby. Vzhledem k tomu, že se přísloví ve stávajících běžných učebnicích češtiny pro cizince prakticky nevyskytují, nezbyvá učitelům nic jiného než si vytvořit materiály vlastní. Individuální produkce frazeologických pracovních listů bez jejich validování a často pod časovým tlakem, kdy učitelé pro tvorbu materiálů zpravidla nejsou vyškoleni a mnohdy nemají ani dostatečné znalosti

z oblasti frazeologie a frazeodidaktiky, s sebou nese mnohá úskalí.¹⁴ Výhodou tohoto postupu však může být skutečnost, že vyučující může vyrobit své skupině materiál přímo na míru. Několik tipů na práci s příslovími nabízíme v následujícím oddíle, přičemž vyhledávání či tvorbu textů jako primárního zdroje prezentace přísloví ani principům jednotlivých fází výuky a osvojování přísloví (prezentace, resp. zavádění přísloví jako nových lexikálních jednotek, opakované vystavování studentů daným jednotkám, opakování v čase apod.) se s odkazem na obecné principy didaktiky slovní zásoby věnovat nebudeme.

3. Příklady cvičení

Ačkoli se studenti mohou jednotlivé frazémy, a tedy i přísloví, učit jako „slovička“, práce s frazémami je především práce s texty, mluvenými i psanými. I při osvojování přísloví by tedy měli být studenti vedeni k tomu, aby si jich v textu všimli a identifikovali je jako frazeologickou jednotku, aby jim dovedli porozumět, aby si přísloví zapamatovali, tj. uložili si jeho formu, význam a funkci ve svém mentálním lexikonu, a aby jej dovedli ve vyšším stádiu pokročilosti i správně užít v komunikaci (viz též tzv. frazeodidaktický trojkrok, resp. Čtyřkrok a Kühn, 1992; Lüger, 1997). K dosažení tohoto cíle lze ve výuce využít různé aktivity, úlohy a cvičení (pro zjednodušení dále hovoříme jen o cvičeních).¹⁵ Hlavní náplní frazeologických cvičení je především formální stránka a význam frazému včetně funkce. Formální utváření frazému (jednotlivé komponenty včetně variace, příp.

¹⁴ V tomto ohledu považujeme za velmi důležité, aby v rámci univerzitního vzdělávání bohemistů a učitelů češtiny i při dalším rozšiřování jejich kvalifikace byly do kurikula zahrnuty i frazeologické semináře (viz též Fiedler, 2014, s. 312).

¹⁵ V kontextu didaktiky se zpravidla rozlišuje mezi *cvičeními* a *úlohami*. Zjednodušeně řečeno: Cvičení kladou důraz spíše na formu, procvičují izolované a konkrétní jazykové položky a mají jednoznačně kontrolovatelný výsledek. Úlohy jako komunikačně zakotvené činnosti mají obvykle otevřenější formu a nestanovují jeden způsob řešení, jazyk je zde nástrojem k dosažení předem stanoveného cíle. Cvičení tak mohou sloužit jako příprava pro úlohy. Přechod mezi oběma typy ale může být plynulý.

těž intonace) zahrnuje jednak jeho identifikovatelnost na základě různých anomálií, metajazykových indicií apod., jednak syntaktické zvláštnosti. Při práci se sémantickou stránkou přísloví nesmíme opomenout, že se frazeologické jednotky zpravidla vyznačují bohatě strukturovaným významem pragmatickým (tzv. sémanticko-pragmatická přidaná hodnota). Při vhodné příležitosti lze pak s příslovími pracovat i s ohledem na jejich (inter)kulturní potenciál.

V hodinách by se ovšem měly vyučovat nejen strategie spojené se zpracováním přísloví, ale měl by být iniciován i nácvik kompetence k samostudiu (srov. např. Ettinger, 2001; Lüger, 2004, s. 159; Víteková, 2012; Kacjan, 2012) a technik k sebehodnocení.

3.1. Typologie cvičení

Důležitou roli při vytváření či výběru cvičení hraje mnoho faktorů,¹⁶ které zde nemůžeme pro různé výukové situace jednoduše predikovat, a tedy ani důsledně uplatnit jako kritéria pro typologii cvičení. Rozlišovat lze ale obecně alespoň základní typy cvičení:¹⁷

A. Makrorovina, tj. aktivity týkající se přísloví obecně:

¹⁶ Lze si klást například tyto otázky: Jedná se o zavádění, první prezentaci přísloví? Setkali se studenti s danou jednotkou už v rámci domácí přípravy v „seznamu slovíček“? Pracujeme s textem, v němž se přísloví vyskytuje, a tvoříme k němu aktivity? Jedná se o opakování novější či starší látky? Je opakované přísloví součástí cvičení na slovní zásobu obecně? Pracujeme s jedním či dvěma příslovími, nebo mají studenti již širší paremiologický repertoár a učitel opakuje kupříkladu látku z deseti lekcí? apod.

¹⁷ Skutečnost, že jednotlivé aspekty příslušných typů cvičení mají do jisté míry odlišnou povahu, nemá na operativnost této typologie podstatný vliv. Rozhodující jsou pro nás praktické výukové účely a též aspekty, jež jsou konstitutivní pro frazémy (přísloví) jakožto jazykové anomálie *sui generis*. Obecné rysy paremií je pochopitelně nutné tematizovat na konkrétních příkladech, čímž dochází k implicitnímu procvičování těchto jednotek. Znázorněnou lineární posloupnost jednotlivých typů cvičení ke konkrétním příslovím není ve vyučovacím procesu možné a ani nutné dodržet. Dále je možné vyjít i z jiných kritérií (např. Storch, 2009, s. 201nn.; Nation, 2001, s. 27; Scherfer, 1995, s. 231) a dospět tak k odlišné typologii.

- senzibilizační cvičení (identifikace přísloví v textu, charakteristické znaky přísloví),
- cvičení tematizující jevy variantnosti, modifikace a vznik nových jednotek.

B. Mikrorovina, tj. aktivity ke konkrétním příslovím:

- cvičení zaměřená na formální a zvukovou stránku (doplňování, kombinace, dosazování, oprava chyb atd., intonační cvičení),
- cvičení zaměřená na význam (přirazování, parafráze, nahrazování, vkládání atd.),
- cvičení zaměřená na recepci textu (analýza textu atd.),
- cvičení zaměřená na produkci textu (psaní vlastních textů apod.),
- další aktivity (pantomima aj.).

C. Metarovina:

- strategie k samostatnému učení,
- diagnostika, monitoring.

Kurikulární zakotvení frazeologie, resp. paremiologie, má jak praktickou, pragmaticky orientovanou rovinu (učení se cizímu jazyku, jeho praktické zvládnutí), která je pro tuto studii rozhodující, tak rovinu teoretičtější, jazykovědnou (takto též Lüger, 1997, s. 76), v rámci níž se tyto lexikální jednotky stávají předmětem filologického zájmu. Zmíněné roviny nemusí být striktně odděleny, někdy lze identifikovat přechodnou oblast. Existuje skupina studentů, kteří mají zájem o jazykovědné informace (univerzitní studenti filologií, učitelství aj., úroveň znalostí od B2+ výše) a kteří potřebují i cvičení poněkud jiného charakteru, aby se s jednotlivými příslovími podrobněji seznámili a poznali na tomto pozadí blíže i charakteristické rysy paremií toho kterého jazyka obecně. Kispál (2012, s. 417) takové aktivity nazývá „paremiologické úlohy“. Zde se jim podrobně věnovat nebudeme.¹⁸

¹⁸ Pro němčinu srov. návrhy komplexnějších úloh in Kispál (2012), návrh programu kurzu k frazeologii in Lüger (1997), Bergerová (2023), koncepce bilaterálních či trilaterálních univerzitních projektů srov. Meihnsner (2013), obecně i Chrissou (2012). K práci s korpusem na příkladě češtiny viz Šmejkalová a Kopřivová (2018).

V následujících oddílech je uveden pouze výběr možných cvičení, jejichž konkrétní úpravy je dále nutno provést s ohledem na příslušnou úroveň znalostí studentů, používané učební materiály, cíle kursu a další faktory. K ilustraci nám slouží přísloví obsažená v jádru paremiologického optima psané češtiny (Kopřivová a Šichová, 2023, s. 96–97) a/nebo v učebnici *Tschechisch kommunikativ*, která jako jedna z mála učebnic češtiny pro cizince nabízí přísloví kontinuálně ve všech lekcích (kritická analýza této učebnice viz Šemelík a Šichová, 2016). Z pochopitelných důvodů jsme až na výjimky upustili od cvičení, která se zaměřují pouze na jedno jediné přísloví.¹⁹ Některá cvičení mají vzhledem k omezenému rozsahu této studie podobu náčrtu. Další inspiraci k vytváření úloh a cvičení k příslovím viz např. Mieder (1979), výuková platforma *SprichWort*, webové stránky *Phraseologie und Phraseodidaktik* (srov. Ettinger online), Šmejkalová a Kopřivová (2018) nebo portál *PhraseoLab*.

S ohledem na zobecňující charakter našeho příspěvku rezignujeme u jednotlivých příkladů na určení výchozí či cílové jazykové úrovně (např. podle SERR). Jak již bylo zmíněno a jak se na příkladech níže pokusíme ukázat, přísloví lze v adekvátní míře a vhodnou metodou vyučovat napříč úrovněmi. Následující cvičení jsou většinou určena k procvičování a opakování jednotlivých přísloví v situaci, kdy byla tato přísloví ve výuce již vysvětlena a probrána.

3.2. Senzibilizační cvičení

Ve vyšším stádiu pokročilosti studentů může učitel přistoupit k určitému zobecňování. Tematizujeme-li výskyt frazeologických jednotek v textech obecně, může být v určité fázi výuky přínosné upozornit na to, že přísloví jsou ve srovnání s některými jinými typy frazémů v textu obvykle snadno rozpoznatelná, mají určité rysy (viz výše) a že je dobré seznámit se s technikami, které identifikaci frazémů

¹⁹ V zásadě je samozřejmě možné a žádoucí, aby předmětem cvičení byla pouze jednotlivá přísloví – viz práce s texty. Domníváme se také, že má smysl zařadit přísloví do procvičování slovní zásoby příslušné lekce.

mu v textu usnadní – k tomu jsou určena tzv. senzibilizační cvičení. V této souvislosti lze zmínit paremiologické konektory, tedy textové signály, které fungují jako kookurenční partneři příslušných přísloví a díky nimž je recipient upozorněn na přítomnost frazeologické jednotky (více Ďurčo, 2002). Jedná se o syntagmata typu *jak říká jedno české/známé/staré přísloví; (ono) příslovečné; jak se hezky říká; obrazně řečeno; ono staré známé, i zde platí, lidová moudrost, vždy(cy) platilo že, ne nadarmo se pravi/říká* apod.²⁰

Při výběru textů pro senzibilizační cvičení je třeba dbát na to, aby byly, pokud možno, autentické a neobsahovaly nepřírozenou kumulaci přísloví.

Příklady cvičení:

Charakteristické znaky přísloví:²¹

- Už generace před námi věděly, že **bez práce nejsou koláče**. To platí i ve fotbale. Když budeme tvrdě pracovat, tak se dostaví dobré výsledky.
- U lidí narozených ve znamení Kozoroha platí ono známé: **Můj dům, můj hrad**. Intimita a klid od okolního stresu je pro Kozorohy nutná. Vyhledávají do svých domovů solidní nábytek, který vydrží i častější stěhování, a nezajímá je, jestli je moderní nebo jestli se líbí jejich návštěvám.
- Kdysi jsem četla, že úspěšní lidé vstávají brzy. Tenkrát jsem si říkala, že se přece nebudu trápit, a z postele jsem vylézala až po osmé. Dnes, když chci mít čas pro sebe, hodně stihnout a nebýt ve stresu, že od rána nestíhám, vstávám mezi pátou a šestou. A je to skvělé. Ne nadarmo se říká, že **ranní ptáče dál doskáče**.

²⁰ Též k procvičování těchto syntagmat lze vytvářet různá cvičení, viz např. <https://1url.cz/zJUVk>.

²¹ Zadání: *Přečtěte si následující krátké texty. Co mají společného pasáže, které jsou zvýrazněny tučně? Umíte uvést odpovídající výrazy ve svém mateřském jazyce?* Zdroje textů (upraveno): <https://1url.cz/bJT7g>, <https://1url.cz/hJLz> a <https://1url.cz/BJZ5v>. Cvičení cílí na to, aby si studenti uvědomili např. větných charakter přísloví, jeho časté uvození určitým typem syntagmat (paremiologické kontexty), přenesení význam celku, prezentování určité rady nebo zkušenosti apod.

Rozpoznání přísloví a paremiologických konektorů v textech:²²

- a. Ne nadarmo se říká, že hlad je nejlepší kuchař. Hlad je totiž i nejlepší lék na vybióravost, která dnešní dobu dobře charakterizuje. Snad by i našim dětem neškodilo mít občas trochu hlad.
- b. Vitamín D je důležitý a můžeme ho dostat rychle a levně – stačí chodit ven na slunce. Při nedostatku vitamínu D naše tělo trpí a začnou různé komplikace. Může se například rozvinout osteoporóza a kosti jsou náchylnější ke zlomeninám. Říká se, a ne nadarmo, že kam nechodí slunce, tam chodí lékař.

3.3. Cvičení k modifikovaným příslovím a antipříslovím

Důležitým jevem je i u přísloví frazeologická variantnost (ustálené varianty, např. *Pod svícnem je/bývá tma.*, *Mýlit se/chybovat je lidské.*, *Za/pro dobrotu na žebrotu.*)²³ a modifikace (okazionální obměny komponentů, které mohou, ale nemusí vést ke změně významu celé jednotky, viz níže).²⁴ Tyto jevy lze tematizovat u pokročilejších studentů. Modifikované frazémy se často vyskytují v kontextech, které bývají považovány za zábavné a nesou v sobě pro výuku potenciál k diskusi a ke vzbuzení zájmu o probíranou látku. Nepřekvapí proto, že dle našich zkušeností patří cvičení tohoto typu k těm oblíbeným.

Pokud se přísloví pro účely dané komunikační situace upraví tak, aby vznikla jeho satirická, ironická či humorná parafráze, vzniká tzv. antipřísloví (pojem podle Wolfganga Miedera, aktuálně srov. Litovkina et al., 2021), např. dnes již „klasické“: *Ranní ptáče dál doskáče, ale víc toho sežere a dřív chcípne.*; *Kdo se směje naposled, ten má dlouhé vedení.*; *Co můžeš udělat dnes, můžeš udělat i zítra/odlož na pozítří a zítra budeš mít volno.*; *Kdo jinému jámu kopá, ten je u něj na brigádě.* aj.

²² Zadání: *V následujících krátkých textech podtrhněte přísloví. Co Vám pomohlo je identifikovat?* Řešení: *Hlad je nejlepší kuchař. Kam nechodí slunce, tam chodí lékař. Začlenění do kontextu pomocí syntagmat jako ne nadarmo se říká, říká se, a ne nadarmo, že.* Zdroj textů (upraveno): <https://url.cz/EJTO.r>

²³ Blíže k variantám Čermák (2007, s. 40n.) a Ďurčo (2003).

²⁴ Blíže k modifikaci frazémů na příkladu reklamy Balsliemke (2001), pro češtinu Šichová (2015).

Na těchto jednotkách lze jednak demonstrovat jazykovou kreativitu mluvčích, jednak studentům ukázat, že přísloví sama o sobě nejsou ani pravdivá, ani nepravdivá a jejich platnost závisí na kontextu.²⁵

Výrazy tohoto typu mohou u pokročilých studentů dobře sloužit i jako impuls k produkci psaných textů nebo ke konverzaci; předpokladem je, že studenti přísloví v jeho invariantní podobě znají a rozumí mu.

Příklady cvičení:

Modifikovaná vs. původní podoba přísloví a analýza významu:²⁶

- (a) Kolik profilů na sítích máš, tolikrát jsi člověkem.
- (b) Všude dobře, s wifi nejlip.
- (c) Co není v hlavě, musí být v mobilu.

Interpretace modifikovaných přísloví a antipřísloví:²⁷

²⁵ K (ne)pravdivosti přísloví např. Teigen (1986).

²⁶ Zadání: *V každém přísloví bylo něco změněno. Jak zní původní podoba přísloví? Jak se díky změně komponentů změnil jejich význam?* Řešení: (a) *Kolik jazyků umíš, tolikrát jsi člověkem.* (b) *Všude dobře, doma nejlip.* (c) *Co není v hlavě, musí být v nohách.* Na internetové stránce <http://www.free-klub.cz/poznas-ceska-prislovi> lze najít další modifikovaná přísloví.

²⁷ Zadání: *Na kterém přísloví je založen vtip? Na čem je text otištěn – hraje to roli při porozumění? Líbí se vám takový produkt/taková reklama? V čem spočívá její efekt? Pokuste se modifikované věty vysvětlit.* Řešení: *Přísloví Ranní ptáče dál doskáče je zde ironizováno, dětské body evokuje výrok dítěte samotného ve smyslu „protože se vzbudím brzy ráno a vzbudím tak i matku, má matka více času na práci“.* *Přísloví Kdo se směje naposled, ten se směje nejlip. je na pivním tácku upraveno tak, aby propagovalo značku piva Kozel. Nejlépe se člověk pobaví a zasměje, když (při nějaké aktivitě/konverzaci...) pije pivo Kozel.*

3.4. Cvičení se zaměřením na formální a zvukovou stránku

Naše výuková praxe jakož i vlastní zkušenosti v roli studentů cizích jazyků ukazují, že i velmi pokročilí studenti se v oblasti frazeologie často dopouštějí různých odchylek od normy.²⁸ Ačkoli tedy rozhodně souhlasíme s názorem, že při výuce a nácviku frazémů je na obecné rovině nevyhnutelné vycházet primárně z (kon)textu, jsme zároveň přesvědčeni, že existují typy cvičení (především ta zaměřená na formální stránku), které detailní zohlednění kontextu úplně nutně nevyžadují, a že jsou tato cvičení v určité míře žádoucí. V podobném duchu se nese i jedna ze stěžejních zásad tzv. lexikálního přístupu (*Lexical Approach*): Učení slovní zásoby stylem „slovičko za slovičko“ je legitimní strategie. Renesanci práce se slovní zásobou, která je orientována na jazykový systém (viz Kühn, 2010, s. 1255; Lewis, 2008, s. 194) nepovažujeme tedy za apriorně nežádoucí vývoj, ale spíše za přirozený průvodní jev aktuálních didaktických proudů.

V souvislosti s formální stránkou upozorníme ještě na význam „správné fonetické prezentace“ přísloví (srov. pro frazémy Lüger, 1997, s. 80), a tedy na jejich adekvátní nácvik při zavádění a v rámci intonačních cvičení, viz i níže. Výzkumy totiž ukazují, že u frazémů „rodilí mluvčí obvykle vnímají jeden a v některých případech dva přízvukové vzory jako správné. S lexikální formou je tedy spojena forma fonetická, výjimečně i dvě fonetické formy, které je třeba znát a umět realizovat [...]“ (srov. Mackus, 2011, s. 54, v obdobném duchu včetně jednoduchých cvičení k fonetické stránce frazémů viz Hirschfeld, 1996). Připomeňme, že SČFI obsahuje u každé jednotky též charakteristiku intonace.

Příklady cvičení:

²⁸ Nejistotu ve formě lze pozorovat i u pokročilých mluvčích češtiny jako zděděného jazyka (Šichová, 2024b). Z rozhovorů s nimi také vyplývá, že pokud si mluvčí není jistý, jakou formu daný frazém má a jak se má zapojit do textu, raději ho ani nepoužije.

Přirazení konce přísloví k jeho první části:²⁹

1. Veselá mysl	a. musí být v nohách.
2. Kam vítr,	b. půl zdraví.
3. V zdravém těle	c. zdravý duch.
4. Co není v hlavě,	d. tam plášť.

Sestavení přísloví z jednotlivých slov:³⁰

hrad – bez – chodí – ptáče – práce – ranní – pozdě – nejsou – sobě – dál – můj
– doskáče – koláče – kdo – dům – sám – můj – škodí

Dokončení přísloví:³¹

Bližší košile než

Stará láska

Lež má krátké

Doplnění první části přísloví:³²

..... zdravý duch.

²⁹ Zadání: *Které části patří k sobě? Utvořte česká přísloví tak, že k začátku přísloví z levého sloupce vyberete jeho konec ze sloupce pravého.* Řešení: 1b., 2d., 3c., 4a.

³⁰ Zadání: *Utvořte z jednotlivých slov čtyři česká přísloví, která jste se v minulých lekcích naučili.* Řešení: (a) *Bez práce nejsou koláče.* (b) *Ranní ptáče dál doskáče.* (c) *Kdo pozdě chodí, sám sobě škodí.* (d) *Můj dům, můj hrad.* Doporučujeme předem vytisknout papír s jednotlivými slovy, rozstříhat ho a lístečky poté rozdat studentům (může jít i o práci ve dvojicích nebo ve skupinách).

³¹ Zadání: *Doplňte konec přísloví.* Řešení: *kabát, nerezaví, nohy.* Konstitutivními parametry jsou zde stabilita syntagmatu a jeho zakotvení v mentálním lexikonu (reprodukovatelnost). Stupeň obtížnosti podobných cvičení lze měnit v závislosti na individuálních jazykových dovednostech konkrétní skupiny studentů, srov. např. řadu, kterou by šlo dále rozšířit: *Jak se do lesa volá, tak se z lesa ... / Jak se do lesa volá, tak ... / Jak se do lesa ... atd.*

³² Zadání: *Doplňte začátek přísloví.* Řešení: *V zdravém těle, Čistota, Boží mlýny.* I zde jde primárně o stabilitu syntagmatu a jeho zakotvení v mentálním lexikonu. Toto i předchozí cvičení lze hrát také jako hru typu bingo: Učitel přečte nahlas první nebo poslední část a studenti, kteří mají části přísloví na svých kartičkách, se pak každý hlásí. Rovněž můžeme studentům předložit nabídku slov, která mají doplňovat.

..... půl zdraví.

..... melou pomalu, ale jistě.

Doplnění chybějících komponentů (prepozice):³³

V – S – BEZ – KVŮLI – NA – DO – Z – V – V

..... práce nejsou koláče. – Jak se lesa volá, tak se lesa ozývá. –
Co není hlavě, musí být nohách. – zdravém těle zdravý duch.

Doplnění chybějících komponentů (substantivum):³⁴

Bez nejsou koláče. – Můj, můj hrad. – Jedna vlaštovka nedělá. –
Šaty dělají

Kompletace přísloví:³⁵

³³ Zadání: *Doplňte správnou předložku, tři předložky z nabídky nepoužijete.*
Řešení: *Bez, do – z, v – v, V.* Zatímco v této konkrétní ukázce jde o doplnění správné předložky, cvičení by samozřejmě mohlo být zaměřené i na jiné slovní druhy, viz níže. Cvičení lze přitom různým způsobem dále modifikovat, mj. tak, že nebude uveden seznam konkrétních slov k doplnění. Cvičení tohoto typu lze jednoduše vytvořit online, viz <https://1url.cz/bJILY>.

³⁴ Zadání: *Doplňte substantiva.* Řešení: *práce, dům, jaro, člověka.* Cvičení lze zjednodušit tím, že se uvede první písmeno slova, které je třeba doplnit, srov. *Bez ___ nejsou koláče. vs. Bez p__ nejsou koláče.*

³⁵ Zadání: *Doplňte chybějící části přísloví. Jak pomáhá obrázek recipientům v tom, aby porozuměli významu přísloví? Řešení: Kam vítr, tam plášť (viz kam a tam na obrázku). Chameleon jako symbol (neutrálně, pozitivně, ale často i negativně chápané) flexibility, proměnlivosti, přizpůsobivosti apod. harmonizuje s negativně hodnotícím významem přísloví, jehož pomocí lze vyjádřit, že někdo mění názor tak, jak je mu to prospěšné, že se někdo chová oportunisticky, že je příliš přizpůsobivý, že nemá žádné principy aj. V případě tohoto obrázku se jedná o českého politika Davida Ratha, odsouzeného za korupci. Zdroj: <https://1url.cz/8JTXp>.*

Výběr správné formy přísloví:³⁶

- a. Kolik řečí umíš, tolikrát jsi člověkem. – b. Kolik řečí umíš, tolikrát jsi občanem.
b. Jablko nepadá daleko od kmene. – b. Jablko nepadá daleko od stromu.

Oprava chybného tvaru:³⁷

Co Čech, to herec. – Kam nechodí slunce, tam chodí měsíc. –
Kdo rychle chodí, sám sobě škodí. – Šperky dělají člověka.

Výběr správné intonace:³⁸

1. Šaty dělají člověka.
2. Jak se do lesa volá, tak se z lesa ozývá.
a. klesavá b. stoupavá c. stoupavo-klesavá

3.5. Cvičení se zaměřením na významovou stránku

Významová stránka lexikálních jednotek je jednou z centrálních veličin, které je při zprostředkování a nácvičku slovní zásoby potřeba věnovat adekvátní pozornost, a to i, pokud možno, z kontrastivní perspektivy.³⁹

Příklady cvičení:

Určení významu – výběr z možností:⁴⁰

Co není v hlavě, musí být v nohách.

³⁶ Zadání: *Uřčete, které z dvojice přísloví je uvedeno ve správné formě.* Řešení: a., b.

³⁷ Zadání: *V každém přísloví je jedno chybné slovo. Najděte ho a opravte.* Řešení: *herec muzikant, měsíc lékař, rychle pozdě, šperky šaty.*

³⁸ Zadání: *Přiřaďte k přísloví správnou intonaci. Jednu z nabídek a–c nevyužijete.* Řešení: *1a., 2c.*

³⁹ Srov. např. různé problematické případy pouze částečné ekvivalence typu *Co není, může být? Never say never.* Viz i níže.

⁴⁰ Zadání: *Vyberte parafrázi, která nejlépe odpovídá významu přísloví.* Řešení: c. Cvičení lze upravit tak, že studenti mají za úkol vybrat z několika významově nejvhodnějších parafrází dvě.

- Když člověk chce být chytrý, musí hodně chodit pěšky.
- Když člověk musí hodně cestovat, je chytrý a mnoho si pamatuje.
- Když člověk něco zapomene, důsledkem je komplikace, nutnost (znovu) někam jít.
- Když člověk netrénuje paměť, jeho inteligence se zhoršuje, ale fyzická kondice je lepší.

Přiřazení významu k formě:⁴¹

- Kam vítr, tam plášť.
 - V zdravém těle zdravý duch.
 - Co není v hlavě, musí být v nohách.
 - Jak se do lesa volá, tak se z lesa ozývá.
- Reakce na to, že když člověk něco zapomene, je to spojeno s tím, že se pro to musí vrátit, jít někam nebo kvůli tomu hodně chodit.
 - Popis chování lidí, kteří své postoje mění podle toho, jak je to pro ně výhodné.
 - Rada, že když se staráme o své fyzické zdraví, prospíváme i svému zdraví duševnímu.
 - Komentář, že jak člověk jedná s jinými lidmi, tak jednájí pak oni s ním, zprav. zhruba ve významu ‚když jsi na ostatní zlý, budou zlí i oni na tebe‘.

Přísloví v dialogu – výběr repliky podle významu, nácvik intonace:⁴²

- Kolik jazyků umíš, tolikrát jsi člověkem. Nezapomínej na to.
 - Hlad je nejlepší kuchař. To platí i dneska.
 - Samozřejmě. Co není v hlavě, to musí být v nohách.
 - Já taky. Všude dobře, doma nejlíp.
 - Ranní ptáče dál doskáče. Proto toho vřdycky stihnu víc než ty.
 - To nevíš. Co není, může být. Třeba se mu po tobě bude stýskat.
- Helena: „Je to jasné. Pavel se těžko bude chtít vrátit do Prahy, když má v Brně práci.“

⁴¹ Zadání: Přiřaďte ke každému přísloví jeho význam. Řešení: 1b., 2c., 3a., 4d.

⁴² Zadání: Přečtěte si dialogy 1.–3. Které z reakcí komunikačního partnera (a–f) se nejlépe hodí do jednotlivých dialogů? Vyberte nejpravděpodobnější možnost. Tři z nich se nehodí do žádného dialogu. Řešení: 1f., 2c., 3d. Cvičení tohoto typu se hodí pro nácvik intonace – studenti ve dvojicích čtou dialogy.

Radim: „.....“

2. Petr: „Asi jsem zapomněl doma tu flešku pro maminku. Mám se vrátit?“

Veronika: „.....“

3. Štěpán: „Ta Paříž byla fajn, vid’? A teď si dáme někde pivo, chceš? Ať oslavíme, že jsme se v pořádku vrátili. Stejně ti řeknu, že jsem rád, že jsem zase v Česku.“

Kamila: „.....“

Hádání přísloví podle ilustrace:⁴³

- Kdo pozdě chodí, sám sobě škodí.
- Kolik řečí znáš, tolikrát jsi člověkem.
- Jak se do lesa volá, tak se z lesa ozývá.
- Kdo jinému jámu kopá, sám do ní padá.

Formát této studie neumožňuje podrobnou diskusi o využití obrázků ve frazeodidaktice (k tomu viz Lüger, 1997, s. 84–85, nebo např. Konecny a Konzett, 2013).⁴⁴ Proto jen krátce: Obrázky mohou mít v rámci procvičování přísloví podpůrnou funkci. Mohou též přispět k určitému uvolnění výuky. Ideální je, když dané přísloví na obrázku není prezentováno ve svém doslovném významu, ale ve významu idiomatickém. Pokud tomu tak není, nemusí to však nutně znamenat, že jsou tyto obrázky bezcenné. Obecně je vítán každý aktivizační impuls. Takové obrázky lze využít i jako východisko diskuse o idiomatickosti přísloví. Obrázky mohou též sloužit jako určitá pomůcka pro zapamatování.

Na tomto místě lze zmínit i hru typu pexeso. Na jedné kartičce může být například obrázek, který vystihuje význam přísloví nebo jeho složky, na další kartičce pak krátká parafráze významu.⁴⁵

⁴³ Cvičení je zábavnější, když obsahuje více položek. Zadání: Prohlédněte si obrázek a vyberte z nabídky přísloví, které svým významem nejlépe charakterizuje situaci na obrázku. Řešení: c. Zdroj obrázku: <https://1url.cz/bJTxx>

⁴⁴ K vizualizaci přísloví na *SprichWort-Plattform* viz Fabčič a Pungračič, 2014.

⁴⁵ Do výuky na pokročilé úrovni lze integrovat i stolní hry jako např. *Do třetice všeho dobrého! Kvíz o příslovích* (<https://1url.cz/BJTOL>).

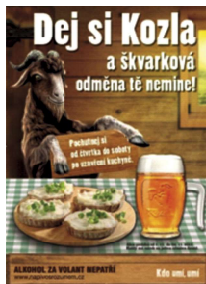
3.6. Cvičení zaměřená na recepci textu

Výše uvedená cvičení k porozumění významu tvoří přechod k práci s textem, který je ústředním výchozím bodem pro výuku frazémů (srov. Lüger, 2004; Kühn, 1996). Pro rozpoznání a správné užívání přísloví je obzvlášť důležitý kontext. Přísloví nelze chápat jako zcela autonomní promluvy, které lze jednoduše umístit kamkoli do textu. Práce s texty má tu výhodu, že se studenti s příslovími seznamují v jejich „přirozeném“ prostředí, v němž lze bezprostředně pozorovat jejich komunikační účinek, pragmatické, stylistické či gramatické vlastnosti. Tímto způsobem si studenti mohou lépe osvojit cit pro polysituativnost a polyfunkčnost přísloví (viz Baur a Chlosta, 1996, s. 19). Kontextualizace je nutná u všech přísloví, zejména ale u těch, která nemají (úplný) ekvivalent v rodném jazyce studentů.

V některých případech mají přísloví v textech centrální postavení (například ve funkci reklamního sloganu), jinde je jejich role malá. Přísloví by ideálně měla být zakomponována do širšího okruhu textových úloh, což na tomto místě můžeme ilustrovat pouze zčásti. U některých cvičení může učitel zvolit formu poslechu nebo čtení s porozuměním.

Příklady cvičení:

Analýza reklamy – přísloví jako slogan:⁴⁶

⁴⁶ Zadání: Prohlédněte si reklamu a odpovězte na otázky: Jaké jídlo a pití vidíte na obrázku? Najděte na internetu, co jsou škvarky. Kde je na obrázku kozel? Jak se řekne kozel ve vašem jazyce? Ve větě Dej si Kozla je slovo kozel napsáno s velkým K. Proč? Jaký je slogan firmy? Jak ho interpretujete? Na plakátu je taky věta Alkohol za volant nepatří. Jaká je v ČR tolerance alkoholu u řidičů? Více srov. Šichová (2017, s. 83).

Přísloví jako shrnutí základní myšlenky textu:⁴⁷

1. Podle inženýra Jaroslava Nováka mělo exportní oddělení firmy minulý rok pozitivní obchodní bilanci a vykázalo plus ve výši 2 a půl miliardy korun. Experti to považují za signál, že by firma zase mohla prosperovat. Ale na radost je ještě brzy, musí se počkat, jaké budou obchody a výsledky celé firmy.
2. Projel jsem svět, třeba Panenské ostrovy v Karibiku jsou krásné, vůbec by mi nevadilo mít tam dům. Nebo na francouzské Riviéře. Moc se mi líbil taky New York, tam to opravdu žije. Ale něco vám řeknu: Nejraději jsem v Brně, tam mám rodinu, kamarády, znám tam každou ulici, každý strom...

Funkce přísloví v textu:⁴⁸

- a. Když chcete něčeho dosáhnout, tak se musíte snažit, musíte pracovat, a to často nehledě na svátky nebo nemoc. To se zkrátka nedá nic dělat. Jinak prostě firmu nerozběhnete. Ne nadarmo se říká, že bez práce nejsou koláče.
- b. Petr: „Tak ta akce včera se moc nepovedla. Počítal jsem s tím, že přijde aspoň 200 lidí, ale sál byl skoro prázdný. Nevím, asi už pokračovat nebudeme.“ – Milan: „Já bych to tak pesimisticky neviděl. Jednak to bylo včera poprvé a neměli jsme zkušenosti. A taky vždycky platilo a platí ono známé moudro, že co není, může být. Příště musíme zkrátka udělat větší reklamu.“
- c. Jana: „Cože? Ty se učíš další jazyk?“ – Magda: „Jo, proč tě to překvapuje?“ – Jana: „No... Tak nevím, ale nemyslíš, že stačí umět anglicky?“ – Magda: „To určitě ne. A navíc: Mě to baví a ráda mluvím s lidmi v jejich jazyce, když cestuju, vždyť víš. Kolik jazyků umíš, tolikrát jsi člověkem, nebo jak se to říká. Taky by ses měla nějakou další řeč naučit.“

⁴⁷ Zadání: Uslyšíte/přečtete si texty. Které přísloví shrnuje význam textu? Řešení: 1. Jedna vlašťovka jaro nedělá., 2. Všude dobře, doma nejlíp. Studentům také můžeme dát několik přísloví na výběr.

⁴⁸ Zadání: Poslechněte si/Přečtete si následující krátké texty. Které přísloví je v každém z textů použito? Jsou v textu místa, která vám pomohou rozpoznat, že se jedná o přísloví? Jakou funkci má přísloví v textu? Řešení: a. Bez práce nejsou koláče., b. Co není, může být., c. Kolik jazyků umíš, tolikrát jsi člověkem.; metajazykové komentáře typu Ne nadarmo se říká, že... / Vždycky platilo a platí staré přísloví, že... / aneb jak se říká; funkce mj.: a. argumentace, b. povzbuzení, c. ospravedlnění, argumentace.

3.7. Cvičení zaměřená na produkci

Pokud jde o osvojování frazémů, dospěl didaktický výzkum k „jistému frazeodidaktickému konsenzu“ (Lüger. 2004, s. 157; Ettinger, 2004): Frazémy by měly být osvojovány především pasivně. Jisté to neplatí paušálně pro všechny z nich, pro přísloví však určitě. Jen zřídka se vyskytnou situace, v nichž je aktivní užití přísloví nevyhnutelné. Přesto je ve výuce potřeba, zejména u pokročilých studentů, zohlednit i produkci textu – přísloví mohou být součástí cvičení sloužících k rozvoji produktivních dovedností, ať již jako podnět ke konverzaci nebo jako impuls k psaní. Jako jakýsi přechodový úkol k psaní vlastního textu lze využít cvičení na doplnění přísloví do textu.

Příklady cvičení:

Doplnění přísloví do textu a produkce textu:⁴⁹

- Celý den jsem nic nejedla. Když jsem přišla domů, byl v ledničce jenom salám. Normálně salámy nejím, ale snědla jsem ho skoro celý. Můj manžel to komentoval slovy, že
- Známý tenista: „Dřív mi bylo líto, když jsem prohrál set. Teď už je mi to jedno. Důležité je vyhrát celý zápas, jeden prohraný set přece ještě nic neznamená. Nakonec platí ono známé”
- Někteří lidé říkají, že na tom, co nosíme na sobě, nezáleží. Důležité je to, jak se chováme a jací jsme. Jiní nesouhlasí: „.....“. Ačkoli většina z nás by se asi podepsala pod větu první, v praxi se chováme spíš podle té druhé.

Je důležité, aby cvičení na tvorbu textu a aktivní používání přísloví nebyla samoúčelná a aby byla do výuky začleněna přirozeně. Obecně se doporučuje postupovat v několika krocích:

1. Studenti si přečtou text, který tematicky souvisí s právě probíranou látkou a který obsahuje přísloví. K tomuto textu učitel připraví cvičení na čtení s porozuměním.

⁴⁹ Zadání: *Přečtěte si následující ukázky z vybraných textů. Doplněte přísloví, které v nich bylo vynecháno. Vyberte si potom jedno přísloví a napište k němu úvahu (cca 150 slov) – souhlasíte s jeho významem? Zažili jste situaci, kdy přísloví neplatilo? Řešení: a. Hlad je nejlepší kuchař., b. Kdo se směje naposledy, ten se směje nejlíp. nebo Jedna vlaštovka jaro nedělá., c. Šaty dělají člověka.*

2. O textu se poté diskutuje v plénu. Tématem je mj. i použití přísloví, zejména s ohledem na jejich pragmatický a stylistický účinek.
3. Následuje psaní. Zadání lze formulovat například takto: Napište krátkou povídku, e-mail kamarádovi, příspěvek na facebook nebo X aj. a použijte v textu přísloví, které jste se právě naučili.⁵⁰

Do výuky lze začlenit i cvičení podporující kreativitu, kritické využívání umělé inteligence, resp. kontrastivní perspektivu formou překladu.

Příklady cvičení:

Tvorba básní s příslovím(i) (k tzv. „idiomatickým básním“ srov. Mieder, 2010, s. 249):⁵¹

Kdo nic nedělá, nic nezkaží., Sejde z očí, sejde z mysli., Co na srdci, to na jazyku., Lež má krátké nohy., Kdo hledá, najde.

Překlad textů s příslovími:

V jazykově homogenních skupinách můžeme pracovat s překladem.⁵² Zde je třeba vždy věnovat pozornost problematickým aspektům frazeologické ekvivalence, jako jsou např. diasystémové rozdíly (srov. Ďurčo, 2015), které se při ekvivalentaci často zohledňují jen nedostatečně.⁵³

3.8. Další aktivity

Vzhledem k rozsahu článku se omezíme již jen na tři návrhy možných cvičení.

⁵⁰ Mohlo by se zdát, že přísloví se v moderních médiích nebo krátkých textových druzích typu příspěvků na facebooku nebo SMS téměř nevyskytují. Empirické analýzy však ukazují opak, srov. např. výsledky týkající se přísloví v SMS zprávách (Granbom-Herranen, 2014).

⁵¹ Zadání: *Vymyslete (i s pomocí AI) báseň, ve které budou hrát hlavní roli daná přísloví – všechna nebo jen některá z nich.*

⁵² Bohatým zdrojem přísloví v textu je například Jirotkův román *Saturnin* (1942), který byl přeložen do mnoha jazyků. Zajímavá pojednání o příslovích a jejich ekvivalenty v různých jazycích nabízí Walter (2021).

⁵³ Srov. např. problematickou ekvivalenci *Wer nicht kommt zur rechten Zeit, muss sehen, was noch übrig bleibt* a českého *Kdo pozdě chodí, sám sobě škodí* (viz Šichová

Příklady cvičení:

Aktivní ztvárnění přísloví pantomimou:

Studenti mají za úkol pantomimicky, tj. bez mluvení, ztvárnit obsah přísloví, která mají spolužáci uhodnout. Učitel může, ale nemusí v zadání cvičení určit, která přísloví jsou na výběr. Alternativou je tzv. narativní pantomima, kdy učitel pomalu hovoří a studenti ve skupině pohybem a mimikou předvádí, co slyší.

Porozumění pantomimě ve videopořadu:⁵⁴

Porozumění pantomimickému ztvárnění bez vlastního předvádění lze u pokročilých studentů vyzkoušet pomocí krátkého úryvku ze známého českého satirického pořadu *Na stojáka* (<https://1url.cz/KJTO2>).

Tvorba reklamního plakátu/spotu s příslovím:⁵⁵

Prísloví jako název firmy, nebo název výrobku, nebo slogan, nebo součást hlavního textu (srov. Šichová, 2015).

3.9. Samostatné učení

Důraz na kompetence v oblasti samostatného učení patří mezi klíčové komponenty moderní didaktiky. V tomto kontextu lze studen-

a Šemelík, 2016, s. 89) nebo syntagma *Ein Küsschen in Ehren* v kontrastivním pohledu (viz Šichová a Šemelík, 2022).

⁵⁴ Zadání: *Podívejte se na jednotlivé pasáže videa. Které přísloví zde herec pantomimicky předvádí? Prísloví si zapíšte a svou odpověď si pak na konci jednotlivých scének zkontrolujte. Líbí se vám tento pořad? Proč (ne)? Diskutujte se spolužáky.* Řešení: 1. *Kdo jinému jámu kopá, sám do ní padá.* 2. *Jak se do lesa volá, tak se z lesa ozývá.* 3. *Komu není z hůry dáno, v apatyce nekoupí.* 4. *Dobrá hospodyně i přes plot skočí.*

⁵⁵ Podle situace lze vytvářet reklamní komunikáty k tématu lekce, přičemž učitel může nejprve inspirovat studenty již existující reklamou apod. Zadání: *Navrhněte reklamu, ve které bude přísloví ve funkci názvu firmy/produktu, sloganu, nebo součástí hlavního textu. Poté výsledky představte a diskutujte ve skupině. Jak ostatní vnímají Váš produkt, resp. vztah text – obraz – (zvuk –) přísloví? Studenti mohou také zkusit najít na internetu firmy a instituce nebo blogy, facebookové a jiné stránky, jejichž název vychází z přísloví, a diskutovat, jak název souvisí s činností organizace nebo obsahem stránek.*

tům doporučit vytvoření osobní (digitální či papírové) „kartotéky“ přísloví s údaji k významu, kolokabilitě, etymologii, příklady použití, ekvivalenty v jiných jazycích aj., k níž může být inspirací osobní frazeologická sbírka Stefana Ettingera.⁵⁶ Kvantita a kvalita takové kartotéky se bude samozřejmě opět lišit v závislosti na typu kurzu (běžné jazykové kurzy vs. filologické studium).

V souvislosti s monitorováním osvojených znalostí a rozvíjením metakognitivních strategií stojí za zmínku, že autoevaluace v podobě jednoduchých „kontrolních listů“ (viz níže), jejichž úkolem je dokumentovat pokrok v učení, se osvědčily jako motivační prvek jak ve filologicky zaměřených odborných seminářích, tak v běžných jazykových kurzech.

Příklady cvičení:

Kontrolní list k českým příslovím:

Česká přísloví – co už umím a co už vím

Moje nejmilejší česká přísloví dnes (datum) je:

Toto česká přísloví také znám:

Toto česká přísloví se do (datum) naučil:

Tato přísloví existují také v mém jazyce / v jiných jazycích:

Co už umím a vím o příslovích:

	ANO	NE
Umím vysvětlit, co je přísloví.	☐	☐
Vím, jak přísloví používám v textu.	☐	☐
Vím, jak se jmenuje nejméně nejčastější frazeologický slovaček češtiny.	☐	☐
Znám alespoň jedno webovou stránku, na které najdu cvičení k příslovím.	☐	☐

Poznámky:

⁵⁶ Úplná verze viz Ettinger online (předmluva). Srov. též Hessky a Ettinger (1997).

4. Závěrem

Jako shrnutí zde čtenářům předkládáme „paremioididaktické desatero“ pro výuku ČCJ pro dospělé.

1. Přísloví jsou nedílnou součástí jazyka. Proto mají své místo v jazykové výuce i v učebnicích a dalších učebních materiálech.
2. Dospělí studenti mají i přes individuální rozdíly již určitou paremiologickou kompetenci, získanou ze svého mateřského jazyka i z dalších cizích jazyků, které se učili. Je výhodné na tyto znalosti a dovednosti navázat.
3. Množství a volba konkrétních jednotek pro výuku (či testování) záleží na kontextu a cíli. Systematický výběr zabraňuje nahodilosti a zvyšuje efektivitu osvojování, prvotně by měl vycházet z paremiologického optima či frekvenčních seznamů příslušného jazyka. Kritéria výběru je dobré doplnit též o kontrastivní aspekty, pomoci zde mohou sbírky internacionalismů a tzv. *widespread proverbs*.
4. Jako první by do výuky měla být zařazena přísloví, k nimž v mateřském jazyce studentů existuje plný ekvivalent nebo jednotka s vysokým stupněm ekvivalence a/nebo která jsou strukturně, lexikálně, významově i funkčně neproblematická.
5. Receptivní zvládnutí (vybraných) přísloví má přednost před produktivní kompetencí. Čím vyšší cílová úroveň zvládnutí jazyka, tím větší smysl má zohlednění aspektů týkajících se aktivního užívání paremiologických jednotek jazyka.
6. U každého prezentovaného přísloví je třeba představit jeho formu, intonaci a význam. Přísloví by měla být primárně prezentována v kontextu. Pragmatika a polyfunkčnost přísloví by proto měly být v hodinách explicitně tematizovány.
7. Přísloví musí být prezentována a procvičována opakovaně a v delším časovém horizontu, protože to podporuje percepční citlivost a proces ukládání do paměti. Zvláštní paremiologické výukové jednotky jsou možné, ale na program by měly být jen příležitostně a do učebního plánu musí být začleněny organicky a přirozeně.

8. Aktivity na procvičování přísloví by měly být pestré. Primární veličinou je text, úlohy zaměřené na význam je ale dobré kombinovat i s čistě formálními cvičeními, protože ta napomáhají k fixaci jednotek v mentálním lexikonu studentů. V rámci procvičování má své místo také monitoring osvojeného a zprostředkovávání strategií (samostatného) učení.
9. Vhodně zvolené příklady paremií mohou být využity ke zprostředkování dalších informací o jazyce, např. o rytmu jazyka, modelových konstrukcích apod., resp. o kulturních aspektech daného jazykového společenství.
10. Při tvorbě plánů lekcí i výukových materiálů nezapomínejme ani na další typy propozičních a polypropozičních frazémů, jako jsou antipřísloví, filmové hlášky či známé reklamní slogany.

Zdroje

Google.cz. Staženo 17.9.2025 z: <https://www.google.de>.

InterCorp. Staženo 17.9.2025 z: <http://ucnk.ff.cuni.cz/intercorp>.

Korpusy řady SYN, Ústav Českého národního korpusu. Praha: Filozofická fakulta Univerzity Karlovy. Staženo 17.9.2025 z: <https://www.korpus.cz>.

Literatura

BALS LIEMKE, Petra. (2001). „*Da sieht die Welt schon anders aus*“. *Phraseologismen in der Anzeigenwerbung: Modifikation und Funktion in Text-Bild-Beziehungen*. Baltmannsweiler: Hohengehren.

BAUR, Rupprecht S. a CHLOSTA, Christoph (1996). Welche Übung macht den Meister? *Fremdsprache Deutsch*, 15, 17–24.

BERGEROVÁ, Hana. (2023). Phraseologie. In (s. n.) GERMANON (Germanistik digital). Staženo z: <https://gedi.germanistik-ucm.eu/phraseologie>.

BLUMENTHALOVÁ, Hana. (2014). *Frazeologie ve výuce češtiny pro cizince*. Diplomová práce. Olomouc: Filozofická fakulta Univerzity Palackého.

BITTNEROVÁ, Dana a SCHINDLER, Franz. (2003). *Česká přísloví. Soudobý stav konce 20. století*. Praha: Karolinum.

ČECHOVÁ, Marie. (1986). Frazeologie ve škole. *Český jazyk a literatura*, 36, 145–150.

ČERMÁK, František. (2007). *Frazeologie a idiomatika česká a obecná*. Praha: Karolinum.

- ČERMÁK, František et al. (2016). *Slovník české frazeologie a idiomatiky 1.–5.* Praha: Leda.
- ČERMÁK, František. (2019). *Lexical and Semantic Aspekts of Proverbs.* Praha: Karolinum.
- ČERMÁK, František. (2014). *Základní slovník českých přísloví.* Praha: Nakladatelství Lidové noviny.
- ĐURČO, Peter. (2002). Parömiologische Konnektoren oder „Wie der Volksmund so schön sagt“. In Elisabeth Piirainen, Ilpo T. Piirainen (eds.), *Phraseologie in Raum und Zeit* (s. 203–212). Baltmannsweiler: Hohengehren.
- ĐURČO, Peter. (2015). Diasystematische Differenzen von Sprichwörtern aus der Sicht der kontrastiven Parömiografie. In Peter Đurčo, Kathrin Steyer, Katrin Hein (eds.), *Sprichwörter im Gebrauch* (s. 121–142). Trnava: Univerzita sv. Cyrila a Metoda v Trnave, Filozofická fakulta.
- ĐURČO, Peter. (2003). Empirische Daten zur Sprichwortvariabilität. In Harald Burger, Annelies Häcki Buhofer, Gertrud Gréciano (eds.), *Flut von Texten – Vielfalt der Kulturen* (s. 83–95). Baltmannsweiler: Hohengehren.
- Ettinger Online: ETTINGER, Stefan. *Phraseologie und Phraseodidaktik.* Stažené z: <http://www.ettinger-phraseologie.de>.
- ETTINGER, Stefan. (2001). Vom Lehrbuch zum autonomen Lernen. Skizze eines phraseologischen Grundkurses für Französisch. In Martine Lorenz-Bourjot, Heinz-Helmut Lüger (eds.), *Phraseologie und Phraseodidaktik* (s. 87–104). Wien: Edition Praesens.
- ETTINGER, Stefan. (2007). Phraseme im Fremdsprachenunterricht. In Harald Burger, Dmitrij Dobrovol'skij, Peter Kühn, Neal R. Norrick (eds.), *Phraseologie. Ein internationales Handbuch der zeitgenössischen Forschung* (s. 893–908). Berlin, New York: De Gruyter.
- FABČIČ, Melanija a PANGRAČIČ, Damjan. (2014). Visualisierung von Sprichwörtern in populärer Kultur. In: Vida Jesenšek, Dmitrij Dobrovol'skij (eds.), *Phraseologie und Kultur. Phraseology and Culture* (s. 353–366). Maribor: Mednarodna Založba Oddelka za Slovanske Jezike in Književnosti, Filozofska fakulta.
- FIEDLER, Sabine. (2014). Proverbs and Foreign Language Teaching. In Hrisztalina Hrisztova-Gotthardt, Melita Aleksa Varga (eds.), *Introduction to Paremiology* (s. 294–325). Berlin, New York: De Gruyter.
- GRANBOM-HERRANEN, Liisa. (2014). SMS-messages – context for traditional and modern proverbs. In Vida Jesenšek, Dmitrij Dobrovol'skij (eds.), *Phraseologie und Kultur. Phraseology and Culture* (s. 367–381). Maribor: Mednarodna Založba Oddelka za Slovanske Jezike in Književnosti, Filozofska fakulta.
- HALLSTEINSDÓTTIR, Erla. (2001). *Das Verstehen idiomatischer Phraseologismen in der Fremdsprache Deutsch.* Hamburg: Dr. Kovač.
- HANDWERKER, Brigitte. (2010). Phraseologismen und Kollokationen. In Hans-Jürgen Krumm, Christian Fandrych, Britta Hufeisen, Claudia Riemer (eds.), *Deutsch als Fremd- und Zweitsprache. Ein internationales Handbuch, 1. Halbband* (s. 246–255). Berlin, New York: De Gruyter.
- HASIL, Jiří. (2011). „Veverky to maj za pár“ aneb Česká frazeologie a cizinci. In *Přednášky z 54. běhu Letní školy slovanských studií* (s. 63–71). Praha: Univerzita Karlova v Praze.
- HASIL, Jiří. (2021). Filmové hlášky jako součást české frazeologie a idiomatiky. *Český jazyk a literatura*, 2, 78–84.
- HASIL, Jiří. (2025). Frazémy jako součást reálií a sociokulturní kompetence. In Marek Lollok, Marek Nekula, Kateřina Šichová (eds.), *Realie a čeština jako cizí jazyk* (s. 77–94). Praha: Akropolis.
- HESSKY, Regina a ETTINGER, Stefan. (1997). *Deutsche Redewendungen. Ein Wörter- und Übungsbuch für Fortgeschrittene.* Tübingen: Narr.
- HIRSCHFELD, Ursula. (1996). Der Ton macht die Musik. Phonetik und Phraseologie. *Fremdsprache Deutsch* 15. *Redewendungen und Sprichwörter*, 31–35.
- HOLANOVÁ, Radka. (2024). Mediální texty jako zdroj neofrazeologie. In Ladislav Janovec (ed.), *Svět v obrazech a ve frazeologii III* (s. 99–105). Liberec–Praha: Technická univerzita v Liberci – Univerzita Karlova, Pedagogická fakulta.
- CHRISSOU, Marius. (2012). *Phraseologismen in Deutsch als Fremdsprache. Linguistische Grundlagen und didaktische Umsetzung eines korpusbasierten Ansatzes.* Hamburg: Dr. Kovač.
- JANOVEC, Ladislav. (2024). Frazeologie a mémy. In Ladislav Janovec (ed.), *Svět v obrazech a ve frazeologii III* (s. 169–181). Liberec–Praha: Technická univerzita v Liberci – Univerzita Karlova, Pedagogická fakulta.
- JESENČEK, Vida. (2013). Sprichwortgebrauch heute. Linguistische und sprachdidaktische Überlegungen. *Muttersprache*, 2, 81–98.
- KACJAN, Brigita. (2012). Didaktische Lerntipps für das Sprichwortlernen. In Kathrin Steyer (ed.), *Sprichwörter multilingual. Theoretische, empirische und angewandte Aspekte der modernen Parömiologie* (s. 453–470). Tübingen: Narr.
- KARBE, Ursula a PIEPHO, Hans-Eberhard. (2000). *Fremdsprachenunterricht von A bis Z: praktisches Begriffswörterbuch.* Ismaning: Hueber.
- KISPÁL, Tamás. (2012). Parömiologische Aufgaben auf der Sprichwortplattform. In Kathrin Steyer (ed.), *Sprichwörter multilingual. Theoretische, empirische und angewandte Aspekte der modernen Parömiologie* (s. 417–435). Tübingen: Narr.

- KONECNY, Christine a KONZETT, Carmen. (2013). Wortschatzlernen als Vorbereitung auf Sprachmittlungsaufgaben. Lexemkombinationen und kontrastive Wortschatzdidaktik im mehrsprachigen Unterricht. In Daniel Reimann, Andrea Rössler (eds.), *Sprachmittlung im Fremdsprachenunterricht* (s. 261–280). Tübingen: Narr.
- KOPŘIVOVÁ, Marie a CHEN, Yu Ju (2023). „Furt králíka!“ a další filmové hlášky. *Jazykovědné aktuality*, 60/3–4, 76–87.
- KOPŘIVOVÁ, Marie, SKOUMALOVÁ, Hana, GOLÁŇOVÁ, Hana, HNÁTKOVÁ, Milena, CHRISTOU, Anna, JELÍNEK, Tomáš, KŘIVAN, Jan, PETKEVIČ, Vladimír, TVRDÁ, Karla, VÍTOVEC, Přemysl a VONDŘIČKA, Pavel. (2025). Viceslovné lexikální entity v korpusu i lexikonu. *Časopis pro moderní filologii*, 107(2), 177–188.
- KOPŘIVOVÁ, Marie a ŠICHOVÁ, Kateřina. (2023). Proverbs In Contemporary Czech. Corpus Probe Into Written Texts. *Jazykovědný časopis*, 74 (1), 92–99.
- KUKAL, Petr. (2005). *Říkejme si přísloví. Náměty pro využití přísloví a říkanek k rozvoji myšlení dětí od 4 do 8 let*. Praha: Portál.
- KÜHN, Peter. (1992). Phraseodidaktik. Entwicklungen, Probleme und Überlegungen für den Muttersprachenunterricht und den Unterricht DaF. *Fremdsprachen lehren und lernen*, 21, 169–189.
- KÜHN, Peter. (1996). Redewendungen – nur im Kontext! Kritische Anmerkungen zu Redewendungen in Lehrwerken. *Fremdsprache Deutsch*, 15, 10–16.
- KÜHN, Peter. (2010). Materialien für das Wortschatzlehren und -lernen. In Hans-Jürgen Krumm, Christian Fandrych, Britta Hufeisen, Claudia Riemer (eds.), *Deutsch als Fremd- und Zweitsprache. Ein internationales Handbuch*, 2. Halbband (s. 1252–1258). Berlin, New York: De Gruyter.
- LEWIS, Michael. (2008). *The Lexical Approach. The State of ELT and a Way Forward*. Andover: Heinle.
- LINGUISTIK ONLINE 47. (2011). Erla Hallsteindóttir, E., Winzer-Kiontke, B. a Laskowski, M. (eds.), *Phraseodidaktik / Phraseodidactics*. Stažené z: http://www.linguistik-online.de/47_11/hallsteinsdottir.html.
- LIŠKOVÁ, Michaela. (2024). Neofrazeologie a Akademický slovník současné češtiny. In Ladislav Janovec (ed.), *Svět v obrazech a ve frazeologii III* (s. 257–264). Liberec–Praha: Technická univerzita v Liberci – Univerzita Karlova, Pedagogická fakulta.
- LITOVKINA Anna T., HRISZTOVA-GOTTHARDT, Hrisztalina, BARTA, Péter, VARGHA, Katalin a MIEDER, Wolfgang (2021). *Anti-Proverbs in Five Languages. Structural Features and Verbal Humor Devices*. Cham: Palgrave MacMillan.
- LÜGER, Heinz-Helmut. (1997). Anregungen zur Phraseodidaktik. *Beiträge zur Fremdsprachenvermittlung*, 32, 69–120.
- LÜGER, Heinz-Helmut. (2004). Idiomatic Competenz – ein realistisches Lernziel? Thesen zur Phraseodidaktik. *Beiträge zur Fremdsprachenvermittlung. Sonderheft*, 7, 121–169.
- MACKUS, Nicole. (2011). Die Akzentuierung von Routineformeln. In Irma Hyvärinen, Annikki Liimatainen (eds.), *Beiträge zur pragmatischen Phraseologie* (s. 45–56). Frankfurt am Main: Peter Lang.
- MAIDLOVÁ, Jana a NEKULA, Marek. (2007). *Tschechisch kommunikativ 1, 2*. Stuttgart: Schmetterling.
- MEIHSNER, Marie. (2013). Kommunikation und Sprichwörter – ein trilinguales Projekt. In Melanija Fabčič, Sabine Fiedler, Joanna Szerszunowicz (eds.), *Phraseologie im interlingualen und interkulturellen Kontakt. – Phraseology in Interlingual and Inercultural Contact* (s. 29–44). Maribor: Verlag der Philosophischen Fakultät Maribor.
- MIEDER, Wolfgang. (1979). *Arbeitstexte für den Unterricht. Deutsche Sprichwörter und Redensarten*. Stuttgart: Reclam.
- MIEDER, Wolfgang. (2009). *International Bibliography of Paremiology and Phraseology 1., 2*. Berlin–New York: De Gruyter.
- MIEDER, Wolfgang. (2010). «Spruchschlösser (ab)bauen». *Sprichwörter, Antisprichwörter und Lehnspichwörter in Literatur und Medien*. Wien: Praesens.
- MÜCKEL, Wenke (ed.). (2023). *Didaktische Perspektiven der Phraseologie in der Gegenwart. Ansätze und Beiträge zur deutschsprachigen Phraseodidaktik in Europa*. Berlin: De Gruyter.
- (s. n.) PhraseoLab. Stažené z: <http://www.phraseolab.eu>.
- PIIRAINEN, Elisabeth. (2012). *Widespread Idioms in Europe and Beyond. Toward a Lexicon of Common Figurative Units*. New York: Peter Lang.
- RÖHRICH, Lutz a MIEDER, Wolfgang. (1977). *Sprichwort*. Stuttgart: Metzler.
- SCHERFER, Peter. (1995). Wortschatzübungen. In Karl-Richard Bausch, Herbert Christ, Hans-Jürgen Krumm (eds.), *Handbuch Fremdsprachenunterricht* (s. 229–232). 3. vyd., Tübingen, Basel: A Francke, UTB.
- SCHINDLER, Franz. (1996). Sociolinguvistické, paremiologické a paremiografické výsledky empirického výzkumu znalosti přísloví. *Slovo a slovesnost*, 57, 264–282.
- (s. n.) *Společný evropský referenční rámec pro jazyky*. (2001). Council for Cultural Co-operation Education Committee Modern Languages Division. Stažené z: <https://msmt.gov.cz/vzdelavani/skolstvi-v-cr/spolecny-evropsky-referenčni-ramec-pro-jazyky>.
- (s. n.) *SprichWort-Plattform*. Stažené z: <http://www.sprichwort-plattform.org>.
- STORCH, Günther. (2009). *Deutsch als Fremdsprache – Eine Didaktik*. Stuttgart: UTB.

- ŠEMELÍK, Martin. (2024). „Neživiš, tak nepřepínej!“ Neologické filmové a seriálové hlášky pod mikroskopem. In Ladislav Janovec (ed.), *Svět v obrazech a ve frazeologii III* (s. 265–275). Liberec–Praha: Technická univerzita v Liberci, Univerzita Karlova – Pedagogická fakulta.
- ŠEMELÍK, Martin a ŠICHOVÁ, Kateřina. (2017). „Was nicht ist, kann noch werden.“ Zur Parömioididaktik im Tschechisch-als-Fremdsprache-Unterricht. Teil 2: Aufgaben und Übungen. *Beiträge zur Fremdsprachenvermittlung* 59, 37–76.
- ŠICHOVÁ, Kateřina a ŠEMELÍK, Martin. (2016). „Was nicht ist, kann noch werden.“ Zur Parömioididaktik im Tschechisch-als-Fremdsprache-Unterricht. Teil 1: Eine exemplarische Lehrwerk- und Wörterbuchanalyse. In *Beiträge zur Fremdsprachenvermittlung*, 57, 61–104.
- ŠICHOVÁ, Kateřina. (2015). Jak frazémy dělají reklamu: Úvahy k typologii frazémů v reklamě. In Vladimír Petkevič, Ana Adamovičová, Václav Cvrček (eds.), *Radost z jazyků. Sborník příspěvků k 75. narozeninám prof. Františka Čermáka* (s. 138–173). Praha: NLN.
- ŠICHOVÁ, Kateřina. (2017). Bierwerbung und Fremdsprachenunterricht. Am Beispiel Tschechisch als Fremdsprache. In Bernhard Dotzler, Sandra Reimann (eds.), *Aufgetischt! Persuasion und Information in der Vermarktung von Nahrungs- und Genussmitteln (Mitteilungen des Regensburger Verbunds für Werbeforschung. Online-Zeitschrift für Werbeforschung, Nr. 5)* (s. 71–88). Stažené z: https://epub.uni-regensburg.de/36763/1/Mitteilungen_RVW_5-2017.pdf
- ŠICHOVÁ, Kateřina a ŠEMELÍK, Martin. (2022). „Ein Küsschen in Ehren...“ Eine deutsch-tschechische parömiologische Studie. In Martin Mostýn, Eva Polášková et al. (eds.), *Beiträge zur germanistischen Sprachwissenschaft (Festschrift für Prof. Lenka Vaňková)* (s. 353–378). Ostrava: FF OU. Stažené z: https://dokumenty.osu.cz/ff/epublikace/beitrage-zur-germanistischen-sprachwissenschaft/Beitrage-zur-Germanistischen_Sichova-Semelik.pdf
- ŠICHOVÁ, Kateřina. (2024a). Sprichwort ist geil. Sprichwörter in Werbung, Werbung in Sprichwörtern. In Saša Babič, Fionnuala Carson Williams, Christian Grandl, Anna T. Litovkina (eds.), *Standing on the Shoulders of Giants. A Festschrift in honour of Wolfgang Mieder on the occasion of his 80th birthday (Proverbium Online Supplement 3)*. Osijek: University of Osijek (s. 311–332). Stažené z <https://naklada.ffos.hr/knjige/index.php/ff/catalog/view/18/23/47>.
- ŠICHOVÁ, Kateřina. (2024b). „Naučte nás ty redewendungen.“ Frazeologie, frazeoididaktika a čeština jako zděděný jazyk. In Ladislav Janovec (ed.), *Svět v obrazech a ve frazeologii III* (s. 211–228). Liberec–Praha: Technická univerzita v Liberci, Univerzita Karlova, Pedagogická fakulta.
- ŠICHOVÁ, Kateřina. (2025). „Übung macht den Meister.“ Zur Stellung der Phraseologie in tschechischen Sprachbüchern. In Ida Boraghi, Erla Hallsteinsdóttir, Ermina Menzilovic (eds.), *Abstracts zur Tagung des EUROPHRAS in Aarhus, Mai 2025* (s. 109–111). Aarhus: Aarhus University. Stažené z: https://conferences.au.dk/fileadmin/conferences/2025/EUROPHRAS_2025/EUROPHRAS_Book_of_Abstracts_13_May_2025.pdf.
- ŠMEJKALOVÁ, Martina a KOPŘIVOVÁ, Marie. (2018). *Jazykové korpusy a elektronické zdroje ve výuce českého jazyka*. Praha: Pedagogická fakulta Univerzity Karlovy.
- TEIGEN, Karl Halvor. (1986). Old truths or fresh insights? A study of students' evaluations of proverbs. *British Journal of Social Psychology*, 25, 43–49.
- TSCHIRNER, Erwin. (2010): Wortschatz. In Hans-Jürgen Krumm, Christian Fandrych, Britta Hufeisen, Claudia Riemer (eds.), *Deutsch als Fremd- und Zweitsprache. Ein internationales Handbuch, 1. Halbband* (s. 236–245). Berlin–New York: De Gruyter.
- VÍTEKOVÁ, Darina (2012). Autonomes Lernen von Sprichwörtern am Beispiel eines systematisch aufgebauten Konzepts interaktiver Aufgaben und Übungen auf der Sprichwortplattform. In Kathrin Steyer (ed.), *Sprichwörter multilingual. Theoretische, empirische und angewandte Aspekte der modernen Parömiologie* (s. 437–451). Tübingen: Narr.
- WALTER, Harry (2021). *Deutsche Sprichwörter und Redensarten. Historisch-etymologische Skizzen mit europäischen Äquivalenten*. Hamburg: Verlag Dr. Kovač.